

Román folyóiratok.

1. *CELE TREI CRIȘURI*. *Revista cultură. Director-fondator: George Bacaloglu. Oradea. Anul VII. Nrul 1-5.*

Bacaloglu nyugalmazott ezredes alapította mintegy hét évvel ezelőtt Nagyváradon. Kezdetben félhavonként, ma havonként jelenik meg. Mögötte hasonló nevű román kultúregyesület áll, mely a három Körös példáját követve ugyanannyi alosztályra oszlik. Ezek: *Crișul Repede* (Sebes-Körös), a falvakban terjeszti a kultúrát; *Crișul Negru* (Fekete-Körös) a városokban fejt ki kulturális propagandát, a *Crișul Alb* pedig a nemzeti kisebbségek felé akar kapcsolatot teremteni. Az egyesületről elnevezett folyóirat akciója hasonlóan hármass irányú. Munkatársai között a román szellemi élet legkiválóbb képviselőit találjuk, mint amilyenek: Agârbiceanu, Brătescu-Voinești, Banu volt kultuszminiszter, Bogdan-Duica, Ciorogariu nagyváradi ortodox püspök, Duca, a liberális kormány volt külügyminisztere, Dragomirescu Mihály egyetemi tanár, Eftimiu Viktor, Jorga professzor, Lupas egyet. tanár, jelenleg az Avarescu-kormány minisztere, Moșoiu tábornok, Magler nagyváradi címzetes püspök, Pușcariu Sextil a kolozsvári nyelvész egyet. tanár stb. Megindulásának első pillanatától kezdve figyelemmel kíséri a kisebbségi kultúrát és állandó rovatokban ismerteti annak eseményeit és eredményeit. Újabban hónapról-hónapra külön rovatot szentel egy-egy budapesti, belgrádi és prágai kultúrkrónikának. A tevel alakjában megjelenő krónikát Budapestről Váth János, Belgrádból Péchy-Horváth Rezső és Csehszlovákiából Rác Pál küldi. A *Cele trei Crișuri*-kultúregyesület díszelnöke Károly főherceg, az

öröklési jogairól lemondott trónörökös.

A szépen illusztrált folyóirat ezévi első száma bejelentli olvasóinak Károly főherceg lemondását s többek között a következőket mondja: „Programmunk, melynek megvalósítására nézve — azt hisszük — elég biztosíték hat éves multunk, a jövőben is csak a régi és szorosan az egyesület három szakosztályának munkamegosztást szellemében kívánunk működni”. *Sofronie György*, a nagyváradi *Gojdu-liceum* történelemtanára, aki már évek óta rendkívül szorgalmasan foglalkozik a kisebbségi problémával és néhány hónappal ezelőtt doktori értekezését is e tárgykörből választotta, cikket ír *A kisebbségi problémáról*. Meggyőződése, hogy *Európa megoldandó problémáinak sorában első helyen áll a kisebbségi kérdés*. „Európa nemzeti kisebbségeinek megnyugtatója fontosabb és sürgetőbb teendő, mint akár a jóvátétel is”. A világháború előtt a kisebbségi kérdés néhány európai nagyhatalom kiváltsága volt, ma azonban az összes új politikai alakulatok társadalmi életét átszövi. *A háborút követő békeszerződések tehát nem teremtettek a szó szigorú értelmében vett nemzeti államokat*. A cikk szerzője azt hiszi, hogy Romániában rövid időn belül és mindkét érdekelt félre nézve kielégítő eredménnyel megoldódik a kisebbségi kérdés. Elítéli azt a felfogást, mely erőszakos nacionalizálással véli elintézhetőnek. *Combe Eduárdnak*, a francia publicistának, értelmes szavait idézi: „*A szabadság és a jólét a hűség két tényezője. Adjátok meg ezeket a kisebbségeknek s ha meglepődettek lesznek, bizvást számíthattok rájuk és könnyűszerrel biztosíthatjátok belső békéteket és fejlődéséteket*. Ismerjétek el jogait, semmi egyebet, csak jogait, mert a pusztá ígérgetés — demagógiá. *Harcoljatok a nemzeti elfo-*

gultság ellen, jelentkezék az akár többségi, akár kisebbségi oldalon". Végül csatlakozik Jorga professzor véleményéhez és leszögezi, hogy *Romániában a magyar és román nép közeledése csak kölcsönös kultúrserével vezethető be és mélyíthető addig, hogy realpolitikai erőtenyűzővé váljék.*

A folyóirat másik magyar tárgyú cikke a következő címet viseli: *Magyar-román monarkia terve a múlt században.* Első mondata így hangzik: „A magyar és román nép érdekei azonosak. A háború utáni Közép-európa egyik legsürgősebb szükséglete, hogy e két danamelléki nép között politikai és gazdasági téren egyaránt kiépítsük, illetve megjavítsuk a kapcsolatot”. Rövid történelmi áttekintést ad a magyar-román közeledést szorgalmazó történelembölcseleti felfogásról. Az eszme 1848-ban különösen élténken foglalkoztatta a két nép közvéleményét és csak a véletlenül múlt, hogy meg nem valósult. Kossuth Lajos menedéket nyújtott a moldvai liberális mozgalom otthonról ellődözött vezetőinek. Vezérlük: *Bălcescu* Miklós több mint egy félvég élt a debreceni magyar kormány védőszárnyal alatt s mindent elkövetett, hogy Jancut, az erdélyi román felkelők lánglelkű „lüzös generálisát” összebékítse a magyarokkal, de ismételt kísérletei meghusultak. Magyarország tartózkodása idején igen jó barátságban élt gróf Andrassy Gyulával, a későbbi külügyminiszterrel. Az 1877-iki orosz-török háború befejezése után Oltea herceg táplálja a közeledés gondolatát s mikor Gorcsakov herceg váratlanul igényt emel Besszaráblára, Budapesten a következő kijelentést teszi a nagyváradi származású *Vulkán* József előtt: „Oroszország azzal a ténnyel, hogy Besszarábtára igényt emel, Románia területi épségét veszélyezteti és nem egyebet akar, minthogy déli határát a Kárpátokig kiterjessze. Ezzel az orosz főrekvétssel szemben tehát mi sem tehetünk mást: *egyesülünk a nem-szláv népekkel Oroszország ellen.*” Tíz évvel azelőtt, 1869-ben az erdélyi származású *Bánffy* István báró levelet intézett Kogálniceanu Mihályhoz, az akkori román miniszterelnökhez s abban ezt írta: „*Magyarország, Románia és Erdély konföderatív egyesülése a legfontosabb politika, hogy Öfelsége böbenzollerni f-ső Károly jogara alatt egy erős és vi-*

rágzó hatalmat teremtsünk a Duna mentén.” A 67-es klegyezés után *Bonkáló* Sándor és *Lakos* Lajos folytatták a tudományos szlávellenes propagandát. Az utóbbi 1895-ben Bukarestben román nyelven is megjelentette *Visszaemlékezés Törökországra* című könyvét, bizonyítandó, hogy miképp a török veszedelemmel szemben, úgy a szláv túlsúly Középeurópában is azonosak a magyar és román nép érdekei. A cikk szerzője úgy látja, hogy ez az érdekközösség mégis soha nem domborodott ki jobban, mint napjainkban, és „égetően lti az ideje, hogy a két nép megbékéljön egymással és biztossá érdekelt a nagy szláv áradattal szemben”.

A 2-ik szám közli Goga Oktáviának a jól ismert nagyváradi román költőről, *Vulcan* Józsefről tartott előadását. Vulcan a múlt század vége felé *Familia* címen román nyelvű szépirodalmi és művészeti folyóiratot adott ki Nagyváradon. Ez a folyóirat különösen azért igen nevezetes a román irodalomtörténetben, mert hasábjain láttak napvilágot Eminescunak, a legnagyobb román lírikusnak első költeményei. Vulcan magyar irodalmi körökkel is állandó érintkezésben állott. Sokat fordított magyarból és *erdemeinek elismerésül később a Kisfaludy-Társaság tagjai közé választotta*, két nagyváradi líj magyar író pedig lefordította és a Szépliget-Színházban előadatta *István vajda* című drámáját. Húsz évvel ezelőtt halt meg s özvegye még ma is él Nagyváradon. E sorok írója ezenkívül részletes tanulmányt közöl a következő címmel: *A magyar nép és a kultúrájában feltalálható idegen elemek.* A tanulmány a román olvasó tájékoztatására azért íródott, hogy bebizonyítsa, miszerint a magyarság ma már szervesen Nyugathoz tartozik és tévedésen alapul az a felfogás, mely kultúrális téren követelményeket táplál vele szemben.

A 3. és 4-ik számban *Paul* János egyetemi tanár megállapítja, hogy *a bibarmegyei románság nyelve egészen elmagyarosodott.* Állításának bizonyítására szótól-szóra idézi a következő dalszöveget:

„Bate vintul *bătălmaş,*
Fac *bonvezii ruculaş!*
Honvezii ruculesc,
Fetele buşulesc,

Când vine biata feciță
 În țara mal meleguță,
 Vîno și tu leicul meu,
 La mine la chebeleu.
 Azi vară la arătas
 Făcuși badeo făgădaș,
 Că pe mine mi i lua
 Și oi fi menyasonya ta,
 Arătașul a sosit,
 Ba și toamnă a erchezit
 Și tu badeo nu te nsori,
 Adja az Isten — ca să mori.“

Kladja a jelszót: elő a rostával! Az erdélyi magyarságnak semmi kifogása az ellen, ha a román nép nyelvét megtisztítja az idegen hatásoktól, de meg kell jegyezni, hogy a fentírt versek nem azt bizonyítják, mintha a magyarság nem állott volna kultúrhipotézisnek kellő magaslátán. — Birăescu Traian Temesvárról keletkezett kultúrálts levelében elkeseredéssel említi, hogy amíg Románia területén a szerbek teljes egyházi és iskolai autonómiával rendelkeznek, sőt arra is gondolnak, hogy külön politikai pártba tömörülnek, addig Jugoszláviában a románok a legkegyetlenebb üldözötteknek vannak kitéve. Romániában 30,000 szerb él és iskolái szám szerint így oszlanak meg: 40 elemi, egy pedagógia; ezenkívül 39 templomuk van s ebből három Temesváron épült. Ezzel szemben Jugoszlávia román lakóinak száma meghaladja a 150,000-et s román templomuk mégis alig van harminckilenc. A jugoszláv kormány a román iskolákban — noha azokat a kisebbségi néptömegek tartják fent — mindenütt eltörölte a román és erőszakkal bevezette a szláv nyelvet, „a Temesvár—Versec—Búzslás határszakaszon pedig szigorú vizsgálatnak veti alá az utasokat s elkobozza a román könyveket, megakadályozandó, hogy egyetlen román betű át lépesse a jugoszláv határt“. — Ugyancsak ebben a számban a Jegyzet-rovat első helyén cikket találunk a nyugateurópai és amerikai szláv propagandáról. A cikk nagy elkeseredéssel állapítja meg, hogy az említett propaganda már a szláv népek egy árnyalataként szimbolizálja a románságot a nyugati közvélemény előtt, állítva, hogy nyelve nagyobbára szláv elemekből tevődik össze. A folyóirat erélyes ellenpropagandát követel. Azóta felszólalása már diplomáciai lépéseket vont maga után.

2. GÂNDIREA. Redactori: Cezar Petrescu și Nichifor Crainic. An. V. Nr. 1—3.

Kétségtelenül a legszebben illusztrált és legelőkelőbb román folyóirat. Már többször megszünt és ez év januárjában ismét megjelent Visszatérését az életbe — nagy örömmel fogadták mindenfelé. Ezidél évfolyamának első számában Titeanu Jenő visszatér a jugoszlávlal románok iránt tanúsított mostoha bánásmódra. Kívánja, hogy Németországot is vegyék fel a Népszövetségbe, mert ennek belépése a kisebbségi kérdés állandó napirenden tartását fogja jelenteni és a jugoszláv királyság románjainak so sát is rendezti. A kisebbségek védelmét a világbéke alapfeltételének tekinti.

A 2-ik számban Marcu Sándor Szf. Ferencről és korának művészetéről értekezik. Általában érdekes jelenség, hogy a román ortodox művelt világ az utóbbi időben egyre sürűbben foglalkozik a nyugati kultúra történelmével s különösen a katolizmusmal, sőt hallottunk hangokat, melyek a románságnak a római katolikus egyház kebelébe való áttérését követelték. Marcu cikkében nagy elismeréssel nyilatkozik a római egyház szentjéről és közvetve a katolizmusról is. — Băncila László Az egyházak egyesülése című cikkében az ortodox és görög katolikus egyház egyesüléséről s az így létrejött egységes román egyháznak a római katolikus egyházba való beolvadásáról értekezik. Idézi Jorga professzornak Paris protestáns szabad egyetemén tartott beszédét, melyben a román ortodoxizmust „nyílt vallás“-nak nevezi. Szerinte a konstantinápolyi görögkeleti pátriarkátus felosztása válságba sodorta és hosszú időre életképtelenné tette az ortodoxizmust. „A katolikusok és ortodoxok a keresztény vallás két azonos ágazatát alkotják. Akármilyen nagy különbség is van közöttük, e különbség csak nemes lehet és remélhető, hogy alkalomadtán egyenlő felek módjára fognak tárgyalni és megmaradnak bizonyos keretek között“. Szükségesnek látja az összes keresztény egyházak egyesítését.

A 3-ik szám ismerteti dr. György Lajos bibliográfiáját az erdélyi magyar irodalom öt esztendejéről. Komoly elismeréssel emlékezik meg az Erdélyi Irodalmi Szemlé-ről, mondván: „Megjelenik Kolozsváron egy negyedéves

nagyon komoly, tekintélyes és bőséges híryanaggal ellátott magyar folyóirat: az *Erdélyi Irodalmi Szemle*. Minden számában rendkívül gazdag bibliográfiát nyújt. Ezek után áttér György dr. adatainak részletes ismertetésére. Megállapítja, hogy az erdélyi magyar irodalom öt év alatt kétségtelenül sokat fejlődött és idézi a budapesti Századok véleményét, miszerint az utóbbi időben már a román Imperium élményelt és szenvedéselt is megírják az erdélyt magyar írók. Cikke így fejeződik be: „Kívánhatjuk, hogy bárcsak ez az irodalmi iránzat halva született volna, ez azonban téves gondolkozás. Az erdélyi magyar írók éppen ez a gondolkodás olyan tapasztalatokhoz jutottak, melyek hasznosak, érdekesek és természetesen is lesznek. A magyarság két (kolozsvári és aradi) kultúregyesülete bejelentette, hogy megkezdi a közeledést a románok felé és fordításra adja fejét. Ez a szellem mindenkor megnyugtató biztosíték”.

3. CULTURA CRESTINĂ. Revista lunară. Director: dr. Ioan Coltor. Blaj. 1926. An. XV. Nr. 1 - 3.

A balázsfalvi görög katolikus egyházmegye tudományos folyóirata ismerteti annak az angol-amerikai bizottságnak munkáját, mely dr. Kornis elnöke alatt egész Erdélyt bejárta és tanulmányozta a kisebbségi egyházak életét és sérelmét. A bizottság egy évvel később memorandumba foglalta tapasztalatait s azokra nézve magyarázatot kért a román kormánytól. A *Cultura Creștină* pontról-pontra közli a memorandumot és a román kormány választát. Védli a bizottság jóhiszeműségét azokkal szemben, akik egyházi téren is az erőszak politikáját hirdetik s kijelenti, hogy „a memorandumban foglalt kívánásokkal az összes nem-ortodox egyházak azonosítják magukat, így a nemzeti görög katolikus, sőt ami a felekezeti közoktatás megszüntetését illeti, az erdélyi ortodox egyház is.”

Keresztúry Sándor.

4 GRAI ȘI SUFLET. (Nyelv és Lélek) Revista „Institutului de Filologie și Folklor.” Publicata de Ovid Densusianu. Vol. II. (1926) — Fasc. 2.

A. Rosetti: *Besztercei román levelek a 16. század végéről s a 17. elejéről.*

A besztercel megyei levéltár fontos nyelvemlékek fentartója. Itt fedezték föl 1892-ben az egyik legbecsesebb magyar nyelvemléket: a *Besztercei Szójegyzékét*, mely a 15. század első feléből, tehát a kódexek előtti korból való. Mint Rosetti tanulmányából látjuk, e levéltár fontos román nyelvemlékeket is őrzött meg a későbbi időkben. Ezeknek fontosságára már *Iorga* is rámutatott, ki 1899-ben 382 levelet kiadott belőlük kétkötetes kiadványában. Közléssel az 1593—1781. év közötti időből valók. Rosetti kiadványa 50 levelet tartalmaz az 1592—1620. közötti időből. Ez emlékek a besztercel főbíróhoz küldött román nyelvű, többnyire a fejedelemségekből származó levelek. Legtöbbjüket már *Iorga* publikálta, a Rosettitől kiadott 50 levél azonban filológiai pontossággal, betűhíven van közölve. (A mostani első közlemény 26 levelet tartalmaz.) Számos levelet hasonmásban is olvashatunk Rosettivel közlésében. Bevezető tanulmányában mintaszerű pontossággal számol be a levelek külső és belső tulajdonságairól, tüzetesen vizsgálja nyelvi és stílusztikai sajátságait. E levelek magyar történeti szempontból is érdekesek. Az első levelet pl. a moldovitzai (Bukovina) záradfőnök írja 1592. június 30-án Budaki Gáspár besztercel főbíró barátjához határsértési ügyben. Egy másik, 1593. május 2-i levélben a máramarosi Szelistyéről Pogány György és Tamás közölnek híreket Orbán besztercel főbíróval Kornis Gábor zsoldos hadseregéről, a lengyelországi békéről s információkat kérnek Moldova felől. 1595. aug. 6-án *Tolnay Mihály* szucsavai hetmán és kapitány Budaki János besztercel főbírónak szintén határsértési ügyben ír s bizonyos hegyeknek Moldovához tartozását vitatja. Levelét a következő szavakkal végzi: „Tolnai Mihály Hatman és fuchouaj kapitán kegelmeteknek bifodalmas fomsgeja és Barattia.” Rosetti nyelvészeti tekintetben teszi tüzetes tanulmány tárgyává e leveleket. Nem ártott volna azonban legalább a levelekben előforduló nevekre vonatkozólag a kiadványhoz némi tájékoztató jegyzeteket fűzni. Annak is szeretnők magyarázatot látni, hogy pl. a 3-ik számú levélben előforduló „*Budaki Ianășu*” besztercel főbíró a levél kivonatban *francia* nyelvű ismertetésében miért „*Johann Budaker*.” — O. Densusianu: A román *teleleu* szó etimo-

lőglája. A szerző, ki a román pásztor-életnek kiváló ismerője, rámutat, hogy a román *teleleu* szó csakis a magyar *telelő* szóból fejthető meg. A román *teleleu* azt jelenti: „csavargó”; a *umbra teleleu* annyit mint: „kószálni, csavarni”. Densusianu szerint a kifejezés a pásztorélet nyelvéből származik s eredetileg olyan pásztorra alkalmazták, ki juhainak téli legelőt keresett. Mivel azonban az ilyen nomád életet folytató pásztor a lakosság nem igen látta szívesen, azért lett a szónak lassankint pelorativ jelentése: *csavargó*, ill. *csavarni*. D. etymológiájához magyar nyelvi oldalról a következőt óhajtnak hozzátenni. A magyar pásztori nyelvből *telelő* mint személynév, mint valamely pásztorfajtának a neve (*teleltető pásztor*) nem mutatható ki. *Takács Sándor* már a török világkor magyar pásztornyelvből (1685-ből) mutat ki egy *telelő* szót, de ez azt jelentette: *telelő hely*, ahol a gulyát télen tartották (t. i. ezen a helyen a fűvet nem kaszálták le); viszont a gulya nyári járóhelyét *nyaraló*-nak hívták (Takács: *Rajzok a török világból*, II. köt. 273 l.). Vajon volt-e a románban a *telelő* szónak ilyen jelentése? Vagy előfordul-e a régi román pásztornyelvben a *umbra (la) teleleu* ilyen jelentésben „*telelő helyre menni*”?

Dr. Csűry Bálint.

DEUTSCHE ILLUSTRIRTE RUND-SCHAU MAGYAR SZÁMA. München, 1926. Nummer 5—6.

A háború utáni Magyarország új helyzetének, küzdelmes és súlyos kérdéseinek vizsgálatára szentelte a müncheni DEUTSCHE ILLUSTRIRTE RUND-SCHAU, ez a jelentős, nagy képes folyóirat 5—6. számát. „*Treu e für Treue*” a jelszava a szerkesztőségnek, amikor háborús szövetségésének jelen sorsát a bajor nép számára feltárja. A füzet változatos tartalma mellett inkább annyiban érdekel, hogy mi csoda a jelentősebb eredményeket tud felmutatni a mai Magyarország, melyel életképességét a külföld előtt is bizonyíthatja. A cikkek között ugyanis, a dolog természeténél fogva, bőven akad olyan, melyet tartalmilag minden magyar ember ismer.

Hiszen éppen a bevezető cikk írója: *Dr. Karl d'Estér*, müncheni egyetemi tanár, azt fejtegeti, hogy a magyar

népről aránylag keveset tud a német nép, hogy e fogalommal kapcsolatban: „Magyarország” legfelelőbb ilyenek jutnak a német ember eszébe: „Igen, igen, magyar tánc, magyar cigányzene, paprika, puszta, magyar lovaglás”. Hogy Magyarország ennél többet jelent, azt a németiség szélesebb rétegei alig tudják. Ezért helyesli a magyarok sajtó-propagandáját, mely véget vet az igazságtalanságnak és a magyarság helyes értékeit mutatja be a közönyös, vagy barátságos külföldnek. Ily körülmények között a füzet összeállítói elsősorban arra törekedtek, hogy a magyarság általánosan ismert értékeit népszerűsítsék. *Baján Gyula* szerkesztő Budapest városáról írt terjedelmes népszerűsítő cikket. Adatalt számos kitűnő kép érzékelteti.

Petrovics Elek, a budapesti képzőművészeti múzeum igazgatója, a magyar képzőművészeti törekvéseket vázolja. A magyar nemzet történetével igazolja, hogy a magyar képzőművészeti törekvések oly ifjú keletűek, A XIX. század nagy magyar művészei közül különösen klemell a halhatatlan Munkácsy Mihályt, a szobrászok közül Fadrusz Jánost, kinek legremekebb alkotása, a pozsonyi Mária Terézia-szobor, eléggé meg nem bélyegezhető barbár rombolás áldozata lett.

A magyar tudományos élet *dr. Lambrecht Kálmán* pécsi egyetemi magántanár tömör méltatásában kerül a német közönség elé. Szerző természetesen csak a háboru utáni tudományos törekvésekről emlékezik meg. Erdélyi ismerőseink közül itt találjuk Gombocz Zoltán, Pauler Ákos, Gelei József, gróf Teleki Pál és Cholnoky Jenő nevét.

A magyar iparművészetről *Györgyi Kálmán*, a magyar iparművészeti társaság igazgatója tájékoztat. A magyar iparművészet régi keletű; múltjának néhány fényes emlékét múzeumok őrzik. Az iparművészet legújabb lendülete azonban tervszerű, államilag támogatott törekvés eredménye. A magyar iparművészet büszkesége a bútoripar. Ennek termékei európaszerte ismertek. A magyar kerámika lendületes fejlődését Zsolnay gyárának köszönheti. Kiemelkedik még a magyar ötvösművészet, a díszműipar és a grafika.

Nehéz feladat jutott osztályrészül *iff. Halmay Elemér*nek, amikor a magyar irodalom ismertetésére kellett vállalkoznia. A magyar irodalom nagy terje-

delme még vázlatos ismertetést sem enged meg néhány hasábon Szerző törekvése az volt, hogy a mai Irodalom főbb képviselőiről is tájékoztasson, de így inkább jól ismert nevek jegyzékét kaptuk.

Dr. Várady Miklós a magyar zenéről nagy felkészültségű cikket írt. A régebbi zenei törekvéseket is ismerteti, így megemlékezik Ruzitska József „Béla király futása” című operájáról is. A magyar zene legkimagaslóbb alakja Liszt Ferenc, aki nemcsak külső fényt kölcsönzött a budapesti Zeneakadémiának, hanem annak magas szintjét is megjelölte művészetének szédületes méreteivel. A mai magyar zenei élet legkimagaslóbb egyénisége Dohnányi Ernő. Mellette a legtöbb figyelmet Kodály Zoltán és Bartók Béla érdemlik meg.

A budapesti VIII. kerületi (Vas-utcai) kereskedelmi iskola művészeti épületét ismerteti *dr. Nagy Kálmán*. Ezen az épületen, mely a modern iskolaépítés egyik remeke, bőven alkalmazták a magyar díszítő motívumokat.

Jeles magyar írónőkről emlékezik meg *Novotayné Dulácska Margit*, a „Magyar Asszony” című folyóirat főszerkesztője. Ezek között első helyen érdemel említést Tormay Cecília, a „Napkelet” szerkesztője; de dicsérlettel említi meg a cikk Szederkényi Anna, Kosáryné Réz Lola és Pálffyiné Gulácsy Irén nevét is. Ez utóbbiak jeles írásművészetét többek között a PÁSZTORTÚZ-KÖNYVTÁR-ból is ismerjük.

Dr. Schmidt Henrik, volt kolozsvári, jelenleg szegedi egyetemi tanár, a magyarországi német tájszólások kiváló ismerője, a jelenlegi Magyarország németiségét foglalja össze Részletes pontossággal tájékoztat arról, hogy mily vidékeken találunk német lakosságot és hogy ezek mily vidékekről származtak. A jelenlegi Magyarország németiségének zöme a Dunántúlon lakik, különösen nagy tömegben a Tolna–Baranya-vidéken. A telepések származása csak általában határozható meg, mivel ritkán jöttek kizárólag egy vidékről és így nyelveveredés homályosította el az eredeti tájszólást, melynek alapján az eredetet meghatározhatnók. A német telepések jelentékeny része a török hódoltság megszűnte után jött Magyarországra.

Érdekes adatokkal szolgál *dr. Nagy Iván*, földművelésügyi miniszeri taná-

csos Magyarország földműveléséről. Adatalból kitérünk, hogy a mai Magyarország területe 92 607 négyzetkilométer. Lakóinak száma kerekén 8 millió. Ezek közül 1 millió földműveléssel foglalkozik, Magyarország tehát kifejezetten agrárállam. Az ország területének 60 százaléka szántóföld, 11 százaléka erdő. Magyarországnak a békeszerződés leg súlyosabb veszteséget erdőállományban okozott. 1919-ben és 1920-ban kedvezőtlen volt a termelés, mert a pollikat zavarokon kívül a gazdasági állatok és gépek hiánya is visszavetette a mezőgazdaságot. Azóta állandóan növekedik a terméseredmény. Magyarország jelenleg tekintélyes mennyiségű lisztet és gabonát szállít külföldre. Óriási volt az állatállomány vesztesége a háború után. A pótlás azonban téren is megindult. Különösen fejlett megint a lótenyésztés. Szőlőtermelés, selyemhernyótenyésztés, orvosi növények termelése és a halászat még azok a pontok, melyek Magyarországot jelen gazdaságában említést érdemelnek.

A bajor közönségnek különösen kedves emlékű a sárvári uradalom, melyről báró *Reichlin-Meldegg* írt összefoglaló cikket. A sárvári uradalom 1875-ben örökség útján jutott a bajor uralkodóház birtokába. III. Lajos bajor király gyakran ellátogatott ide; az ő törekvéseinek köszönhető, hogy a birtok a jelenlegi magas színvonalra fejlődött. A kastélyban jelenleg Ferenc bajor herceg lakik családjával.

Lits Ernő ismertetésében meggyőző adatokat nyerünk Magyarország gazdasági jelentőségéről. Magyarország a nyugati ipari államok éléskamrája, központi fekvésénél fogva pedig azok iparának egyik legfontosabb táplálója. Magyarország egymaga képes Németország gabonabevitelét fedezni. Mindezekről szemléletes grafikai táblázatok tájékoztatnak.

A bajor—magyar történelmi kapcsolatról nevezetes Scheyern-kolostorról értekezik *Dr. P. Laurentius Hauser*. A scheyerni kolostor, mely Augsburg közelében fekszik, a bajor uralkodóház ősi fészke. A hagyomány szerint itt jegyezte el magát Szent István király Glze'la bajor hercegnével, sőt arról is tud e hagyomány, hogy Szent István itt keresztelkedett volna meg. A kolostorban érdekes képek tanuskodnak a történelmi jelenetekről, a kolostor templomában pedig évente megünneplik

augusztus 20.-át, Szent István király emléknapját.

Sok jeles magyar művész tanult Münchenben. Közülök többen megtelepedtek a bajor fővárosban. A folyóirat ismerteti néhányuk művészetét. Ilyenek: prof. Fritz Strobentz, Kálmán Péter, Kubinyi Sándor, Baranyai-Lőrincz Gusztáv, Esseé Erzsébet.

A szépirodalmi részt is magyarok töltik be; fordításban közölte a folyóirat *Reményik Sándor* két szép versét és *Nyáry Andor* egy novelláját.

Ez a szép kiállítású füzet kétségtelenül derekasán fogja szolgálni célját, hogy a magyar és német népet közelebb hozza egymáshoz, hogy egymás megbecsülésében és testvéri szeretetében példát nyújtsanak a többi népeknek.

Dr. Rajka László.

IRODALOMTÖRTÉNET. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata. Szerkesztő *Pintér Jenő*. XV. évf. (1926) 1. szám.

Négyesy László: Toldy Ferenc. Előnköli megnyitóbeszéd halálának félszázados fordulóján. Igazságtalanok volnánk, ha Toldyt csak mint irodalomtörténetírót akarnók méltatni. Aposztolokodása a Kazinczyéhoz hasonló, de Toldy a személyi hatás fennmaradásáról is gondoskodott és intézményeket szervezett. Munkássága a 19. század nagy nemzetépítő törekvéssel közt az elsőrendűek egyike. — *Perényi József: Jókai Mór, a drámaíró*. Jókai drámáinak esztétikai elemzése. — *Alszegegy Zsolt: Jelentősebb irodalomtörténeti munkák*. Császár Elemér könyvének (*A magyar kritika története*) és dr. Gál János Jókai életrajzának beható bírálata. — *Bírálatok*. Külön figyelmet érdemel a rendkívül gazdag, a naplapokra is kiterjedő *folyóiratszemele*. — (Kár, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemle hiányzik az ismertetett folyóiratok közül.) — A *Figyelő* rovat alkalmi cikkel közt találjuk *György Lajos* levelét Erdélyből, válaszul az Irodalomtörténet azon hírére, hogy Kriza János sírja gondozatlan, még csak vadrózsa síncs rajta, sírköve is ma holnap elpusztul. György Lajos levele felvilágosít, hogy ellenkezőleg Kriza sírját nagy kegyelettel gondozza az utókor. Az unitárius egyház nagyjainak sírjai ma is a leggondozottabbak a kolozsvári temetőben. Erdély nem felejt el az ő nagyjait. — *Elhunytak*. — *Hírek*.

2. szám. *Zoltány Irén: Czuczor Gergeley ismeretlen költeményei*. Ujabbban két ismeretlen Czuczor-vers került napvilágra, melyeket a költő *Egy lelkes hölgyhöz* c. versével együtt olv. Közművesné Zathureczky Zsófiához írt. A közlemény világot vet Czuczornak Zathureczky Zsófiához való meleg baráti viszonyára s életének, győri tanárságának néhány ismeretlen részletére. — *Perényi József: Jókai Mór, a drámaíró*. (II. közl.) Ha drámái nem is emelkednek felül még a magyar tragédiák átlagos értékén sem, mégis megvolt a jelentőségük és értékük a maguk idejében. Velök valódi nemzeti hivatást teljesített a költő. — *Alszegegy Zsolt: Jelentősebb szépirodalmi alkotások*. Értékelő bemutatása a következő köteteknek: *Babics Mihály: Sziget és tenger*, *Lendvai István: Szüreti versek*, *Lévay József utolsó versei*, *Kozma Andor Honfoglalás* c. eposza: *Bartóky József új novelláskötete: Piros rózsák*, *Komáromi János regénye: Pataki diákok*; *Herczeg Ferenc: A híd* c. drámája, *Zilahy Lajos darabja: Zenébohócok*. — *Bírálatok, folyóiratszemele, figyelő cikkek*, az elhunyt írók számbavétele és érdekes bel- és külföldi magyar irodalmi hírek zárják be az értékes, élénk és változatos számot. Cs B.

MAGYAR NYELV 1925 ÉVFOLYAM. E kitűnő folyóirat a jelek s a hír szerinti nemsokára a háború előtti terjedelemben jelenhetik meg, amit örömmel vesz tudomásul a magyar nyelvtudomány minden barátja. Mult évfolyamáról a következőkben számolunk be:

1–4. szám. Csűrű Bálint: A szamoshatli nyelvjárás hanglejtésformái (ismertetését s a hozzáfűződő vitát lásd folyóiratunk mult évf. 281. és 327. lapjain.) — Karácsonyi János: A vallonolaszok Erdélyben. A helynevek és oklevelek vallomása szerint Erdélyben a XI–XIII. században számos ófrancia nyelvű vallon-olasz település bizonyítható. Ilyen eredetre mutat Kolozsvárnak régi magyar neve is: Klusvár. A Klus > Kulus szó ófrancia eredetű magyar jövevényező. Ilyen telepek a szerző bizonyítása szerint: Szent-Egyed, Császári,*

* Gombocz Zoltán helyreigazítása szerinti Császári szó ófrancia származtatása téves s így a hozzáfűződő következtetés elesik.

Gírólt, Olaszteleks az eredetileg Villa Latina nevű Valdorf (<Val-lendorf). — Jakubovich Emil: Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. (Ismeretét lát folyóiratunk mult évf. 136. l.) — Mladenoff István: Oldamur és Eltimlr. E kún eredetű, régi magyar személy-név etimológiája. — Losonczy Zoltán: Régi nyelvünk hang- és alaktanából. Az add-adjad, nézd-nézzed-fele kettős felszóllító alakok eredetéről. — Ligeti Lajos: A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje. — Melich János: Ómagyar nyelvjárások. Az ómagyar nyelvben a nyelvi alakok szerint két főnyelvjárás volt: egy l-ző (ebből fejlődött az ě-ző nyelvjárás) és egy ű-ző (a későbbi ö-ző nyelv.) A szem, kereszt, köz, Körös, tömlőc szók az egyikben szim, kriszt > kriszt, kiz, Krls > Krls,* tlmnic-nek, a másikban szüm, kürüsz, küz, Kürüs,* tlmnic-nek hangzottak. Ómagyar nyelvjárási jelenségnek tekinthető a finnugor s hangnak s (<cs) és sz (>z) kétrányú fejlődése nyelvünkben (sző és sövény; szőr és sörény; szenved és senyved; szem, szemölcs és sömör; csendes és régi magyar csendesz; jószág és jószág). E két főnyelvjárás fölvételének alaktanai és szövegráfiai bizonyítéka is vannak.

5-6. szám. Gombocz Zoltán: Szily Kálmán mint nyelvész. A kiváló tudós és szervező nyelvészeti munkásságának áttekintése, jellemzése és értékelése. — Tolnai Vilmos: Jókai és a magyar nyelv. Az első alapos, részletes, mindenre kiterjedő tanulmány, mely Jókai nyelvművészetével, nyelvének fény- és árnyoldalaival szakszerűen foglalkozik. — Szamosfalvi Gergely: Mondatrész, e a névelő? Mondatrész, mégpedig jelző. — Losonczi Zoltán: Régi nyelvünk hang- és alaktanából. A szerző újabb megfigyelés az -it képző történetéhez. — Pais Dezső: A latin Philip-pus magyar származéka. Regi személynevelőknek e jebes bűvara gazdag helynévi adatgyűjtés alapján élénk tárja e név magyar származékait (Fil-

püs, Fil, File, Fila, Filecs, Filed Filke, Filek stb.) — Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél. Várdy Aladár levele testvéréhez, melynek keltét a tudós szerző a benne szereplő személyek és a levél tartalma alapján Mátyás király uralkodásának utolsó éveire teszi. — Mészöly Gedeon: Veszteg, vesztegel. A veszteg adverbium eredetileg veszteg (=vesztig) volt, olyan mint; untig, fogtig, holtig stb. Ebből lett a vesztegi > vesztegel lge. — Györffy István: A moldvai magyarság száma 1900-ban. — Szendrey Zsigmond: Jókai tájszava. — A. E.: A legrégibb kéziratban magyar könyv a Magyar Nemzeti Múzeumban. Az eddigi Ehrenfeld-kódex néven emlegetett 500 éves magyar könyv, a középkori magyar nyelv első bőszerű forrása, végre megillető helyére: a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába került. A bírtokos Ehrenfeld-örökösök felfokozott követelését a magyar nemzetgyűlés hazafias áldozatkészsége (1000 angol font felajánlása) csak egyes áldozatkész hazafiak anyagi hozzájárulásával tudta kiegyenlíteni. Így végre 1450 angol font vételárért hazakerült a becses kódex. Nevét azonban a régi Ehrenfeld-kódex helyett a Jókai-centennárium emlékeztetere a méltóbb Jókai-kódex névvel cserélte fel.

7-8. szám. Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. (Lásd folyóiratunk mult évf. 357. s köv. lapjait.) — Horger Antal: Oláh és olasz. E két jövevény-szavunk magánhangzó szökezdétének s az első hosszú á-jának magyarázata. — Zolnai Gyula: Hogy készül a finn népnyelv nagyszótára? — Klemm Antal: A tárgyas ige-ragozás mondattanához. Magyarázata annak, hogy miért vonatkoztatjuk tárgyas személyragjainkat csak 3. személyű tárgyra s ez esetben is miért csak határozott tárgyra. — Csűrű B.: Adalék a magyar nyelvhasznítás történetéhez. Otrokocsi Főrís Ferenc nyilatkozata az ugor nyelvhasznító kísérletekről. Torkos József ismeretlen magyar-vogul nyelvhasznítása 1747-ből.

9-10. szám. Karácsonyi János: Holírták a Halotti Be-

s zédet? A szerző megállapítja, hogy a HB.-t Somogyvárt írták az 1195—1203. évek valamelyikében, de a Pray-kódex tulajdonos részét Székesfehérvárt írták és díszítették. — Sauvageot Aurélla: Az urfáll török nyelv-rokonság kérdéséhez. Hang-megfelelések az urfáll és török nyelvek között. — Klemm Antal: A -lak, -lek tárgyas személyrag eredete. Az -l eredetileg igeképző (gyakorító, műveltető) volt csak mondattanilag tapadás útján jutott 2. személyű tárgyat jelölő szerepéhez. — Arany János egy ismeretlen levele. — Németh Gyula: Debrecen nevének eredete. A név legrégebb alakja: Debresün török eredetre utal. Eredetét az Árpád-kori magyarországi törökség (kazár, besenyő, úz) nyelvében kell keresnünk. Ez településtörténeti szempontból is valószínű, mert Debrecen közelében két török eredetű helynév is van: Bőszörmény és Balmaz.

Dr. Csúry Bálint.

REVUE DES ÉTUDES HONGROISES
ET FINNO OUGRIENNES. Dirigée par
Zoltan Baranyai et Alexandre Eckhardt.
1924. évf. 4. szám.

Wichmann György: Zürjének és karjalaiak. Nyelvtörténeti alapon a zürjén nyelv balti finn kölcsönszavából a zürjének és karjalai finnek XI—XIII. sz.-bell közvetlen érintkezése bizonyítható. — Hodinka Antal: A felvidéki ruthének lakóhelye, foglalkozása és multja. A szerző tanulmányát kiegészítte a szerkesztőség a ruthenség jelen politikai helyzetének rajzával. — Magyary Zoltán: A magyar tudományos élet szervezete. Hogy a magyar tudományos élet tekintélyes multja dacára ismeretlen maradt a francia tudományos körök előtt, annak oka 1. a nyelv elszigeteltség, 2. az Ausztrálával való százados kapcsolat, melyet kifelé csak Ausztria reprezentált s 3. a német nyelv és kultúra domináló volta más kultúrákkal szemben. A világháború után megváltozott helyzet új szervezést kívánt. Ez új szervezést mutatja be a ciklikiró Klebelsberg reformjai keretében a közoktatás és a tudományos intézetek terén. — Matyasovszky Erzsébet: Magyar szellemi történet. 1921-ben néhány magyar tudós *Minerva Társaság* címen Gombocz Zoltánnal az élén egyesületet alapított az eszmék és a magyar szel-

lemi élet történetének buvárlatára. E társaság folyóirata: a *Minerva* a magyar szellemi élet fejlődésére vonatkozó történelmi és filozófiai tanulmányokat közöl. Magyar politikai, irodalom-, művészet- és tudománytörténeti jelenségekre igyekeznek rávilágítani, amennyiben az eszmék harca, eszmekörök fejlődése, filozófiai koncepciók küzdelme nyilvánul bennük. A Dilthey-féle történetfilozófia alapján állva, a pozitivisták és materialisták felfogással szemben az ideálista világfelfogást akarja győzelemhez juttatni, melyben az átéltszenvedések után is törhetetlenül hisznek. Ezután a ciklikiró ismerteti a különböző folyóiratban eddig megjelent tanulmányokat. — *A magyar katonai archívum*. A világháború alatt alakult megszerény keretek között, a honvédelmi minisztérium hatáskörében kezdte gyűjteni az anyagát. 1920-ban a magyar kormány elrendelte újjászervezését. Eladdig Magyarországnak nem volt olyan autonóm intézete, mely a katonai tudományok művelését tűzte volna maga elé. Magyarország ezeréves harcairól minden dokumentum és relikvia a bécsi császári gyűjteményekbe került. Ez igazságtalan helyzetben akart segíteni a st.-germaniai és trianoni béke, mely megállapította annak szükségét, hogy Ausztria és Magyarország barátságos megegyezéssel eredetük szerint rendezék, illetve kicseréeljék az archeológiai, történelmi és tudományos jellegű műzeális tárgyakat. A hosszas tárgyalások, alkudozások után remélni lehet, hogy a magyar nemzet végre visszakapja hősi és dicsőséges multjának e némán is beszélő tanult. A magyar katonai archívum ma már a közoktatásügyi minisztérium hatásköre alá tartozik s öt osztályával s havi közlönyével kitűnő szolgálatot tesz a hadtudományi irodalomnak. — Eckhardt Sándor: *Ronsardiana*. — H. F. A.: *Amiel és Petőfi*. Őt feledésbe merít Petőfi-fordítás költőnk nagy svájci barátjától. — *Magyar zenészek levelei*. Isov Kálmán bibliográfiával munkája a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtár-katalogusának VI. köteteként magyar zenészekről levelezését állítja egybe. Nemcsak magyar, hanem általában zenetörténeti szempontból is becses munka. — A kritikai szemlében Gombocz Zoltán bírálja a Meillet és Cohen irányítása alatt megjelent *Les langues du monde* (A világ nyelvei) c. munkát, melynek célja az, hogy rend-

szeres képet rajzoljon az emberi nyelv minden változatáról (Müller Grundriss-a óta először). Gombocz a nagy munkának mindkét legközelebből érdeklő két tanulmányával foglalalkozik részletebben; *Sauvageot Aurél* cikkével a finn-ugor és szamojéd nyelvekről s *Deny J.* cikkével az általi nyelvekről. III. évfolyam (1925) 1—2. szám.

Gombocz Zoltán: Osszéték és jászok. Az osszét néppel köztudomás szerint a magyarság már őshazájában szomszédli viszonyban élt s gyakran érintkezett, mint osszét kölcsönaszavaink bizonyítják (asszony, híd). Ez az érintkezés nem szakadt meg végleg, hanem a 13. század második felében ismét felújult, amikor IV. Béla magyar király a Zagyva mellékén alán törzsüket telepített le. E település egy időben történt a kúnokéval. Autonomiájuk, jogi helyzetük is kezdettől fogva azonos volt a jász és kún telepéseknek. A régi magyar törvény nem is tett különbséget jász és kún között. Az is bizonyos, hogy a jászok Moldva tájáról (Cumania Nigra) költöztek Magyarországra s hogy régi hazájukban törökfajú népekkel összekeveredve éltek. A magyar jászok nyelvéről nincs történeti adatunk. Beolvadásuk a magyarságba gyorsabban történt, mint a kúnoké. Osszét eredetűket a jász népnevén alapján Melich János már bebizonyította. Gombocz egy 1323-ból és 1325-ből való oklevél jász személynévelt veszi vizsgálat alá. Megállapítja, hogy egy részük keleti keresztény személynév, másrésztük magyar és kún, végül pedig felsorolja azon személynéveket, melyek osszét eredetűek. Ezzel Gombocz nyelvtörténeti oldalról is megerősíti a jász—alán—osszét nép azonosságát. — *Rácz Lajos: Francia hatás a magyar protestantizmusban.* A magyar kálvinizmusnak nemcsak eredete francia, hanem története folyamán később is fogad el francia hatásokat. Az érintkezés és kölcsönhatás már az alapítóval, Kálvin Jánossal kezdődik, ki nem egyszer érdeklődik magyar hívelnek sorsa iránt. Még gyakoribb a közvetlen érintkezés a kálvinizmus nagy elterjedése után Béza Tódor, Kálvin tanítványa és utódja meg a magyar kálvinisták vezető emberrel közti. Szikszai Helipoeus Bálinttól Szenczi Molnár Albertig számos kiváló magyar kálvinista látogatja meg Bézát, kinek Confessio-ját a Kálvin Cathachizmusával együtt a legelső szervezkedő

zsinatok alapul fogadják el. A kálvinizmus jellemző vonásainál fogva teljesen kozzá illett a magyar lélekhez, magyar jellemhez s ezért sok helyt *magyar vallás-nak* nevezik. A későbbi dicső szabadságharcokban fontos belső tényező: a nemzeti és vallásos öntudat, méltóság és kötelesség erősítő forrása volt. — *Tóth Béla: Thalès Bernard, Petőfi francia apostola.* E ma már elfeledett tudós költő nagy szerepet játszott a mult század francia irodalmi mozgalmában. Irodalmi programja volt: a francia irodalom reformja népies irányban. Olyan irodalmi reneszánszot akart, amilyen újjászületésen a német és a magyar irodalom a népies-nemzeti irány győzelmével átment. Azonban a francia irodalomban akkor uralkodó irány nem kedvezett Th. B. programjának. Rokonszenve a magyarok iránt az 1848—49-iki szabadságharc idejében kezdődött. Első regénye is magyar tárgyú volt. A magyar irodalom s annak legnagyobb lírikusa egyebek mellett azért is vonzotta, mert alapjául szolgáló irodalmi törekvésének. Petőfi iránti rajongásának emléke a *Poésies Nouvelles* (1857) c. kötete, melyet „*Petőfi Sándor, az oroszok elleni harcban elesett magyar költő emlékének*” ajánlott. Petőfinék számos költeményét átdolgozta a maga sajátos lamartine-i modorában. Th. B. nem ismerte a Petőfi-féle, az övétől lényegesen elütő irodalmi programot a mindenrajongása dacára sem tudott behatolni kedvenc költője művészetének igazíttáiba. — *Wéber Arthur: Don Juan Magyarországon.* A magyar Don Juan-típus kissé eltérő a nyugati nemzetek felfogásától. A Byron-féle Don Juan-típussal egyezik, mely legkorábban lett ismertté a magyar irodalom köreiből. A Tirso-, Mollere-, da Ponte-Mozart-stb.-féle darabok Don Juan-típusa nálunk nem ért el sikereket. Műve utolsó szakaszában a szerző a Don Juan-monda magyar irodalmi feldolgozásait elemzi. — *Tolnai Vilmos: A kocsi eredete.* Olyan kiváló tekintélyek, mint Schuchardt és Meyer-Lübke rég elismerték, hogy a kocsi szó magyarból ment át a román nyelvekbe. Az is rég el van döntve, hogy a szláv, germán, albán és török nyelvek megfelelő szavai a magyarból származtak. *Titz Karel* cseh tudós mégis újabban — anélkül, hogy e nézeteket cáfolná — a kocsi szót a cseh nyelv tulajdonának állítja. Most Tolnai a kül-

föld számára fölsorakoztatja mindazon bizonyítékokat, melyek kétségtelenné teszik, hogy a *kocsi* európaszerzte elterjedt neve magyar s maga a kocsi is magyar találmány. — *Kertész Manó*: *A boszorkányság nyoma a magyar nyelvben*. Egy fejezet a szerző *Szokásmondások* c. könyvéből. (L. EISZ. I. kötet.) — *Schöppflin Aladár*: *Jókai Mór centennáriuma*. A külföld számára kifejti Jókai nemzeti fontosságát s azt a sajátos bájot, melyet a magyar szemben költészete kisugároz. — *Némethné Sebestyén Irén*: *Finnugor nyelvészet* (II. közlemény.) Az első közleményben a magyar nyelvre, a közleményben a finn, vogul, osztiák, perm, cseremiszl, lappl és szamojéd nyelvekre vonatkozó újabb vizsgálatokat ismerteti a szerző. — *Lajti István*: *A klasszika-filológia Magyarországon* (1914—1924):

Dr. Csűry Bálint.

SZÁZADOK. 1925. 1—3. sz. *Kastner Jenő*: *Kossuth és Mazzini* címmel, olasz források, valamint Kossuth levelei és cikkei alapján a magyar függetlenség bajnoka és az olasz egység fanatikus (köztársasági alapon álló) előharcosa 1851—1853. évi összeköttetését rajzolja. — *Thim József*: *A délmagyarországi szerb küldöttség Ferdinánd királynéi Innsbruckban 1848-ban* c. cikkében rámutat a küldöttség missziójának sikertelenségére s arra, hogy Ferdinánd ekkor (1848. jun. 19.) mennyire az alkotmány alapján áll. „Hajlandó vagyok — úgy mond — görög nem egyesült (azaz szerb) alattvalóim minden törvényes és alkotmányos úton fölterjesztett kérelmet teljesíteni; a magyar országgyűlés és magyar minisztérium, valamint az önök törvényes nemzeti kongresszusa azon szervek, melyek útján óhajlak hozzáim benyújtandók.” (Mint tudjuk, körülbelül hasonló eredménnyel járt néhány nappal később — jun. 23. — az erdélyi román küldöttség is Săguna vezetése alatt) — *Madzsar Imre*: *Az elemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után*. Buda és Pest 1686-ban csaknem egészen lakatlanul és romokban kerültek vissza a kereszténység birtokába. A régi intézmények a másfél százados török uralom alatt egészen elsorvadtak, a keresztény lakosság jórészt elköltözött. Levéltári adatok és korábbi feldolgozások alapján részletes képet nyerünk Buda, Pest és Óbuda 1686—

1775. közötti elemi oktatási állapotáról. Megállapításul szerint a XVIII. sz. harmadik negyedében a három dunaparti testvérvárosban összesen 16 elemi iskola állott fenn, Pesten 1 magyar, 3 német, 1 szerb és 1 görög tanító működött.

A Történelmi Irodalom rovatban *Márki Sándor* ismerteti *Réz Mihály* nagyer-tékü posthumus munkáját *A történelmi realizmus rendszeréről* (Bp. 1924. M. T. Akad.), melynek konkluziója, hogy az emberiség legnagyobb politikai kérdésének megoldása Eötvössel ellentétben a realizmusban keresendő. — *Paulinyi Oszkár*: *Dernschwam*-nak 1553—55-iki konstantinápolyi útjáról szóló 1923-ban megjelent naplóját ismerteti. E napló bennünket, magyarokat, két okból érdekkel; egyrészt, mert írója, mint a Fugger-cég alkalmazottja, élete javát Magyarországon töltötte, másrészt pedig, mivel útja Magyarországon vezetett keresztül, és így sok érdekes gazdaságtörténeli és topográfiai adatot őrzött meg. — *Bethlen Kata* *Írásai és levelezését*, melyet egy magát megnevezni nem akaró „lelkes székely asszony” áldozatkészségével *Szádeczky Lajos* adott ki, *Bartoniék Emma* ismerteti. E kiadvány, mely erdélyi vonatkozásánál fogva közelebbről érdekel bennünket, tartalmazza Bethlen Katának önéletrajzát, „Védelmező erős pals” c. imádságos könyvét, levelezését, továbbá Nagyenyed 1849-iki (az ismertetés tévesen 1848-at ír; Nagyenyed pusztulása 1849. jan. 8-án történt) pusztulásakor megsemmisült nagyerékü könyvtárának katalógusát, melyet Bod Péter állított össze és Bod Péternek Bethlen Kata fölött tartott halotti beszédét, valamint a kiadónak Bethlen Kata életére és munkásságára vonatkozó kutatásait és a vonatkozó irodalmat. Jó képet nyerünk e szép kiállítású műből a XVIII. sz. vallási, társadalmi és gazdasági viszonyairól és egy vallásos gondolkodású, erdélyi protestáns nagyasszony életéről. — *Zsigmond Ferenc*: *Jókat-járól* (Bp. 1924. M. T. Akad.) *Rédey Tivadar* azt írja, hogy nem áll fogásckölt eltekintve, a Jókai-centennárium, sőt az egész Jókai-irodalom főműve. — *K. Krofta* cseh nyelvű munkájáról (*A régi Magyarország vége*.) *Podbradszky Gy.* megállapítja, hogy — bár cseh szempontból nézi a dolgokat — helyesen vonja le végkövetkeztetésként, hogy Magyarország szétomlásának főoka: a belpoli-

tika súlyos betegsége. — *R. Prikkel Maria*: *A magyarság táncal*. Szerző ez úttörő munkájának sok érdemét elismeri *Major Ervin*, de viszont több hibájára is rámutat. Hibájúl rója fel, hogy a magyar zenetörténeti adatokat nem használja fel eléggé művében. Hiányául írhatjuk, mire az ismertetés is rámutat, hogy boldogult Seprődi János értékes ídevágó dolgozatait nem igen használta. — *Siklós Albert*: *Zenei lexikon*-át (I. Tárgyi lexikon) ugyancsak *Major Ervin* ismerteti. Komoly ambícióval megírt úttörő munka, mely hibául dacára is értékes gyarapodása kisdud zeneirodalomunknak. Mellőzve Győry Tibornak néhány német orvostörténeti munkára vonatkozó ismertetését, a *Tárca*-rovat Babics József, Szerémi herceg Odescalchi Artur és Gr. Apponyi Sándor nekrológjait tartalmazza. Előbbi, bár nem tartozott a történeti irodalom munkául közé, történeti tárgyú kb. 6500 kötetet tartalmazó gyönyörű könyvtárát adományozta a M. Tört. Társulatnak; Odescalchi (Szerémi álnév alatt), mint történetiró érdemelte meg a megemlékezést; Apponyi Sándor pedig a legnagyobb magyar könyvgyűjtő, tudományos értelemben vett és az egész művelt világon is ismert bibliofil, kinek világhírű, évtizedek fáradságos munkájával és nagy anyagi áldozattal összeszedett páratlan gyűjteménye magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokból a gyűjtő ajándékozása révén a magyar nemzet közkinca lett, a M. Nemzeti Múzeum könyvtárát ékesíti.

1925. 4.—6. sz. *Rédey Tivadar*: *Jókai és a történelem*. (Felolvasás a M. Tört. Társulat Jókai-ünnepén, 1925. febr. 18.) Kemény Zsigmond történeti regényírása mindenkor megállja a történetiró kritikáját, Jókai ellenben még a Magyar nemzet történetében is legendát ír. „Jókai regényének általános hangulata lopják lelkünkbe a történelem ígését”, de tárgyi elemei bizony távol állanak a történelmi igazságtól. Történeti tárgyú regényei a mult szeretetére s a történelem megbecsülésére tanítanak, melyek felverteznek a küzdelemre.

Gyalóky Jenő: *A magyar nemesi insurrectio reformtervei 1797.—1809*. Szerző védelmébe veszi az insurrectiot az általánosságban lábrakapott felfogással szemben, hogy a Napoleoni háboruk idején a nemesi fölkelés már divatjammult intézmény volt, mely a harcstéren nem állotta meg helyét, hanem

a legelső komoly összecsapásnál megszaladt. Ennek cáfolatául egyebek közt ismertet négy reformtervet az Orsz. Levéltár nádorli osztályából, melyek mind az insurrectio fenntartásának, de újjászervezésének szükségességét hangsúlyoztatják. E tervezetekből semmi se vált valóra s cikkének elolvasása után sem változik véleményünk, hogy a nemesi fölkelés az állandó hadsereg kifejlődése korában meghaladott intézmény volt, mely többé nem volt föltámasztható.

Herzog József: *A m. kir. hitelfőpénztár megszervezése és működése Mária Terézia korában*. A XVIII. sz. zavarai a pénzügyek terén az államkölcsönök rendezése, törlesztése és a kamatok fizetése tekintetében rendet és szervezést követeltek, s ezek foganatosítására alakult a bécsi kamara törekvésével szemben meglehetősen független hatáskörrel a m. kir. hitelfőpénztár, mely 1774. elején kezdte meg működését. A pénztár megszervezésekor a kincstárnak 7 millió frton felül tartozását vette kezelésbe nagyrészt 5⁰/₁₀-os kamattal, mely 1780-ban 5¹/₂ millióra apadt 4⁰/₁₀-os kamattal. A már említett cél mellett a mai takarékpénztárak szerepét is pótolta, amennyiben 4⁰/₁₀-os kamatozásra magánfeleltől betéteket fogadott el nagyjában a mostani betétfőltételek mellett — *Történeti irodalom*. *Bartoniek Emma Eckhart Ferenc*: *Bevezetés a magyar történelembe* c. könyvét ismertetli. Rövid, érdekes és új szempontokat nyújtó története a magyar nemzetnek. Célja a művelt közönség érdeklődését fölkelteni a történetiről munkásság iránt, de emellett önálló véleményével értékes új szempontokat ad a historikusnak is. — *Az Orsz. M. Szépműv. Múzeum Évk. III. k. 1921—23*. Számos értékes művészettörténeti tanulmányt közölt a Múzeum anyaga alapján s megismertet a Szépműv. Múzeum életével. Örömmel állapítható meg, hogy a nehéz viszonyok között e Múzeum élete és gyarapodása főleg Petrovics Elek főigazgató buzgólkodása következtében leginkább magánosok áldozatkészségéből még talán fellümulja a békeévekét. — *Auer János Ferdinánd pozsonyi nemes polgárnak béttoronyi fogságában írt naplója, 1664*. Közzéteszi *Lukinich Imre*. (Bp. 1923. M. Tört. Társ.) Auer 1663-ban került török fogságba Párkánynál s 1674-ben kerül vissza szülővárosába. A német nyelvű

napló fogságának első félesztudejéről szól. Közvetlen előadásban színesen rajzolja a török foglyok életét, melyet egy-egy leírással tarkít (párkányi török tábor, egy-egy útközben látott város leírása, stb.) Lukinich a naplót a foglyok kicsempészett leveleiből és a konstantinápolyi követjelentésekből becses oklevél-tárral egészíti ki, melyek alapján tartalmas bevezetésben egységes képet nyerünk a foglyok életéről. — *Pigler Andor: A győri Szt. Ignác-templom és menyezetképei.* (Bp. 1923. Budapesti Tud. Társ.) A bpesti egyetem művészettörténet-professzora. Hekler Antal. tanítványal figyelmét igen szerencsés gondolattal irányította oda, hogy egyes magyar műemlékeket minden szempontból feldolgozzanak. Tehát ne csupán műtörténelmi szempontból vizsgálják a feldolgozandó tárgyat, hanem levéltári adatok alapján igyekezzenek megállapítani szerzőiket, azok életét és működését. Örömmel konstatálhatjuk, hogy e törekvésnek igen szép dolgozatok az eredményel, melyek alapján majd liszta képei lehet alkotni a XVIII. századbéli építményekről és azok művészeiről. E sorozatnak egyik legértékesebb darabja Pigler munkája. Gondos kutatások alapján megállapítja az épület és belső berendezés (oltár, freskók, díszítések) készítése idejét, azok készítőjét, kiterjeszkedve életrajzi adatokra s összeveti a vizsgált műemléket a művész más munkáival. Gazdag illusztrációk és levéltári anyag egészítik ki a tanulmányt, melyet *Oroszlán Zoltán* ismertet. — *Steier Lajos: Görgey és Kossuth.* (Bp. 1924. Genius.) *Steier Lajos: Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei.* (Bp. 1925. Genius.) A Görgey—Kossuth probléma, melynek megoldása már eddig is többször foglalkoztatta az írókat és közönséget, Steier 3 kötetre tervezett sorozatának tárgya. Anyagát jórészt a bécsi levéltárakból meríti s bár ismertetője (*Tóth László*) kiemelt érdemelt, de feldolgozásának módját hibáztatja. Szerző szakít a — mondhatni — egyetlen helyes móddal, hogy t. i. az okleveles anyagot időrendben közölje s kerekded bevezetésben foglalja össze azok eredményeit, hanem földolgozását hosszú idézetekkel, sőt egész levelek közlésével tarkítja. A már kladott és földolgozott anyag felhasználása sem megfelelő. Görgeyt a priori forradalmárnak teszi meg, klt Kossuthtól csupán taktikai

szempontok választottak el, melyekhez később személyli tekintetek is járultak, holott ezt az erősen bizonyításra szoruló állítást csak a kladott anyag alapján végkövetkeztetésként kellett volna, sőt lehetett volna levonni. A szabadságharc bukása okának tárgyalásánál is téves kombinációba bocsátkozik. — *Várady L. Árpád: Lonovics József római küldetése.* (Bp. 1924. Szt. István Akad.) A vegyes házasságok kérdését és abban Lonovics szerepét tárgyalja. Függelékül Lonovics római naplóját közli ismerteti *Patak Ferenc.* — *Aldásy Antal: Cimertan.* (Bp. 1923.) *Szentpétery Imre: Chronologia.* (Bp. 1923.) A M. Tört. Társulatnak „A magyar történettudomány kézikönyve” c. alatt megjelenő sorozatában jelent meg e két füzet, melyeket *Hajnal István* ismertet. Mindketten legkiválóbb művelői a jelzett tárgyaknak és így természetes, hogy ez összefoglalások értékes részlet a hatalmas és alapvető kézikönyvnek. — *Neue Osterreichische Biographie.* I. Abt. (Wien 1923.) Államérflak, tudósok, írók, művészek életrajzait tartalmazza, kik e században vezető szerepet játszottak Ausztria életében. Bennünket közelebbről kedlích Oswaldnak, a választat vezetőjének I. Ferenc Józseféről írt jellemzése, mely egy tárgyilagosságra törekvő történeti tudós értékes és művészi munkája, továbbá Angyal Dávidnak Gróf Tisza Istvánról írt okos és higgadt jellemre-ja érdekel. — *Alapy Gyula: A székely löporgyártás és ágyúöntés 1849-ben.* Szerző „A Csik-Madarasi Álladalmi Ágyúöntőde és Löporgyár Igazgatójának Ügyviteli Jegyzőkönyve” alapján bizonyítja, hogy Gábor Áron Kézdivásárhelyen eleinte csak kísérletezett az ágyúöntéssel, de az első ágyúkat (3 hatfontosat) és 700 vasgolyót Bodor Ferenc rézbányagazgató öntötte Magyarhermányban. Gábor Áron tőle tanulta az ágyúöntést. Bodor Csikmadarason löporgyárat állított fel, mely 1849 május 1-től aug. elejéig, a nehézségek dacára, szepen működött. Anyag és munkabér címen Bodor jelentékeny összeget (közel 6000 frtot), megtakarított pénzét, előlegezett sajátjából, mely odaveszett. 1849. aug. 7-én, hogy az ellenség kezébe ne kerüljenek, a gyárat és készletet porrá égeti. Vagyoniát a haza oltárára áldozva, csaknem kétévi fogság után, 1851-ben került haza nyomorgó családjához.

Dr. Ferenczi Miklós.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZEMLE.
(Uj könyvek. Folyóiratok újonságai.)

1. 1. A legújabb természettudományos könyvek közül méltó feltűnést keltett Lodge Oliver világhírű angol fizikus *Ether and Reality* c. könyve, mely a tulzó elméletistáktól már-már száműzött aether legjobb apológijára. Lodge az aethert a „legvalóbb valóság”-nak tartja. „Az a tény, hogy az aether meghatározott sebességgel továbbítja a hullámokat, már sokat mond róla s azt is elárulja, hogy az aether valóságos substantia, melynek sajátosságait főleg elektromosság és mágnesség néven tanulmányozzuk.” Az aether azonban nemcsak a hullámokat továbbítja, hanem erőket is közvetít, amint azt az üstökösök pályáját, aztán az α -részecskéket és sok más hétköznapi példát megfigyelve észlelhetjük. Elektronokról, protonokról, erővonalakról, atommodellekről és sugárzó energilákról mind többet és többet halunk, mindezek azonban aether nélkül érteimüket veszítik.

2. Érdekes természettudományos könyv a pár héttel előbb megjelent *Natur und Gott*, melyet Titus Arthur irt a természettudomány és a hittudomány közötti ellentétek kiegyenlítésére. A protestáns teológus látszólag német alapossággal nyul a problémához, ezt a látszatot azonban megszünteti az a tény, hogy a műben rendkívül sok természettudományos hibára akad a közepes olvasottsággal rendelkező természetbarát is. Ma, midőn hívő katolikus (Wasmann, Frank, Muckermann) és protestáns (Reinke, Bavink, Kranichfeld) természettudósok olyan kitűnő s alapos munkákat irtak a vallás és a természettudomány viszonyáról, Titus 850 oldalas terjedelmű könyvét föntemlített hibája miatt nem tartjuk olyannak, mely ezt a problémát sikeresen világítaná meg, sőt alkalmas arra, hogy a hívő természetbúvárt dicskreditálja.

3. A vallás és a természettudomány viszonyát legsikeresebben a kell természetbúvár: Reinke, *Naturwissenschaft Weltanschauung, Religion* már is harmadik kiadásban megjelenő könyve tárgyalja. (Herder, Freiburg i. Br.) Érdekessége, hogy határozottan tanítja s bizonyítja, hogy keresztény hitünk észszerű megalapozása lehetséges, sőt ebben az irányban sokat tehet a modern természettudomány is.

4. Kranichfeld H. egyetemi tanár, aki

megteremtette a biológiai egészét tekintő kutatást (biologische Ganzheitsforschung) s akit a célszerűség problémája legalaposabb ismerdjének tartanak a biológusok között, *Das teleologische Prinzip in der biologischen Forschung* c. könyvében gyönyörűen megvilágítja a célszerűségi probléma mai állását, továbbá külön foglalkozik az élettani célszerűségnek a vallás-erkölcsi állásponthoz való viszonyával. Utal arra, hogy el kell ismernünk a célszerű folyamatokat a pusztán élettani történésekben épűgy, mint az értelmes, tehát emberi cselekvést kímérő s idegrendszerünkben lejátszódó nem tudatos élettani történésekben. *Miért kellene tehát, kérdi Kranichfeld, éppen ama célszerű folyamatoknak lehetetleneknek lenniök, amelyeket erkölcsi és vallási tudatunk kíván és amelyeket Krisztus is tanít.*

5. Plate Lajosnak pálfordulásáról már a „Pásztorút”-ben (1925. 519. l.) szólotunk, most pusztán csak arra utalunk, hogy e pálfordulás részletel *Die Abstammungslehre* c. különben is figyelemreméltó könyvében olvashatók (Jena, Fischer.) Ez a nyílt szakítás Haeckel tanításával, sőt e tanítás fajvédelmi szempontból való kárhóztatása sokakat gondolkodóba ejtett s annak belátására vezetett, hogy a vallás és a természettudomány nem lehetnek ellenfelek.

11. S a természettudományos folyóiratok? Mindenekelőtt a *moderna technika legújabb vívmányai* azok, amelyek a természettudományos folyóiratoknak minden számában magukra vonják a figyelmet, ezért jelen szemlénket ezek bemutatására szenteljük.

a) A jénai üveggyár, Schott u. Gen. olyan üvegszűrőket állít elő, amelyek a laboratóriumban a szűrőpapírt, illetve az azbesztet fölöslegessé teszik. Az üvegszűrőket következőképen készíti a gyár: a jénai üveget porrá őrölve gondosan megszitálja, azután a csaknem egyforma üvegrészecskéket elővigyázattal égeti úgy, hogy a részecskék csak lazán olvadjanak össze, így közöttük olyan pórusok keletkeznek, melyek átmérője egytized- és ötezredmilliméter között ingadozik. A kész szűrőlemezeket jénai üvegbe forrasztják, de úgy, hogy a szűrőlemezek élei puhulnak csak el az olvadási pontig. Hogy a fehér lecsapódásokat is láthatóvá tegyék, olyan üvegből készílik az üvegszűrőket, ame-

lyet előzőleg gyöngén kékre, vagy barnára színezték. Az üvegszűrő bevezetése lényegesen meg fogja könnyíteni a laboratórlumban dolgozó fizikus és kémikus munkáját.

b) Berlinben érdekes hidszerű gép dolgozik az utcákon; a *Lakewood*-rendszerű *betonutcakészítógép*. Ezt már tíz év óta alkalmazzzák Amerikában, de Európába csak most vezették még be. A betonutcakészítógép egyszerre osztja szét a betonmasszát, súlykozva le alaposan és a simitást is kifogástalanul elvégzi. A betonutcakészítógép *hat óra alatt kétszázötven méteres utcat készít*, míg tízenöt munkás ugyanannyi idő alatt legfőbb huzonöt méterrel haladna előre.

c) Az újságok is írtak az *ultra-mérleg*ről. Ez *Dr. Kuhlmann* (Hamburg) fáradozásának eredménye. Husz grammnál nem nehezebb tárgyak súlyát *tíz-ezred milligramm pontossággal* állapítja meg. Általános nézet, hogy az ultra-mérleggel elérjük a mérlegérzékenységnek a természettudományi jelentős megállapított lehetőségét határát.

d) Az elmúlt hónapok egyikében készült el Hamburgban a *világ legnagyobb Diesel-motorja*. 23 4 m. hosszú, 4 3 m. széles és 10 m. magas. Percenként 94 forgás esetében a motor *tizenötezer lóerőnyi munkát végez*.

e) A technika csodája lesz az a gép, melynek segítségével *Goddard* amerikai fizikus a *Holdra való utazást* megvalósítani kívánja. A gép (rakétahajó) már készült. *Goddard* azonban kijelentette, hogyha augusztusra menetképes is lenne, ember nélkül indítja a Holdra s már föl is szólította az amerikai csillagászokat, hogy rakétahajóját az elindulás pillanatától a Holdra érkezésig megfigyeljék épúgy, mint való érdekes égitestet... *Oberth* egyelőre még nem gondol a főlészállításra. (V. ö Pásztorfűz 1926. 184—185).

f) A legutóbbi időben főleg három fizikus (a francia *Bellin*, a német *Karolus* és a magyar *Mihályi Dénes*) eredményesen foglalkoznak a képek gyors és kifogástalan s hozzá drót nélkül történő továbbításával. *Bellin* (dr. *Eder* bécsi tanár tanítványa) huszét környékén ért el sikereket, ugyanezekről *Mihályi Dénes* is beszámolhatna bizonyára, ha tervelnek kivételét megértő mecénások támogatnák. Mégis *Karolus* látszik a leg-

szerencsésebbnek s a mai technika vlmányait annyira urálja, hogy nemcsak hogy gyorsan s tökéletesen továbbít drótnélkül képeket, hanem eddigi eredményel megadják a komoly reményt arra nézve, hogy maholnap a *mozgóképek is továbbíthatók lesznek drót nélkül*. Ez ismét olcsóbbá teszi a mozi (u. i. csak egy helyen kell peregetni a filmet, máshol rádió útján fölveszik s levétítik) s vonzóbbá is, mivel az újdonságokat nemcsak a főváros, hanem az egész vidék is tüstént élvezheti s majd nem kerülnek elnyűtt, összeszagotott, összezegett filmek forgalomba. *Dr. Karolus* folytatja kísérletét stálan nem is telik bele egy év s a rádió nemcsak hangot, hanem képet, sőt mozgóképet is fog továbbítani s a házi mozi nem is lesz olyan luxuscikk, melyre csak hadimilliomosok gondolhatnak.

g) Végre még egy igen érdekes problémának a megoldását igyekszik előre segíteni a mai technika.

A légkörnek kereken 10 000 méternél magasabban fekvő része az u. n. *sztratoszféra*, mentes a nagyobb felhőképződéstől, hőmérsékleti ingadozásoktól, turbulens levegőáramlatoktól, ezért a *10 000 méter magasságban történő repülés az alsóbb rétegekben való repüléshez viszonyítva, nagy előnyökkel rendelkezik*. Kérdés, vajjon technikailag kivihető-e?

Süiring tanár, híres német meteorológus azt hiszi, hogy igen. Ezért alakult nemrégiben Németországban egy társulat (*Gesellschaft für Höhenflugforschung*), mely elhatározta, hogy külön e célra épített repülőgépek segítségével föl kutatja a *sztratoszférát* s ha csak lehetséges a *kontinensek közti repüléseket 10 000 méteres magasságban bonyolítja le*. A már építés alatt levő gépekben a megfigyelők számára fűtött kamra készül, mivel a 10 000 m magasságban *mintegy 50—60 fok a hőmérséklet*, a pilóta számára levegőt át nem bocsájító, buvároltáztához hasonló ruhát készíttetnek.

A mult számban között *Természettudományi Szemlé*-be félrevezető sajtóhiba csúszott be. Az *S. Doradus* „átmérője valamivel nagyobb, mint a Föld átmérője” helyett „átmérője valamivel nagyobb, mint a Föld-pálya átmérője.”

P. Olasz Péter S. J.